

Marko Gavriloski, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta

»ALI RASE OBSTAJAJO?«¹ NE!

DEKONSTRUKCIJA KONCEPTA RASE SKOZI IZOBRAŽEVALNI SISTEM

Hierarhije, razmerja/odnosi dominacije, podrejenosti, moč in nadzor niso nujno neločljivo povezani z naravo, ampak so sestavni del konceptualnega okvirja posameznikov, ki so vzgojeni v civilizaciji, katere struktura temelji na stratifikaciji.

(Bleier v Lieberman, 1997: 545)

UVOD

V Ustavi Republike Slovenije se izraz rasa² ali njene izpeljanke (rasni, rasnega) pojavi v 14., 16. in 63. členu. Nadalje jih najdemo tudi v Splošni deklaraciji človekovih pravic, v Beli knjigi (2011), v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Slovenskem pravopisu, v določenih učnih načrtih za osnovno in srednje šole ter delovnih zvezkih in učbenikih itn.³ Ta ugotovitev po večini ni presenetljiva, saj se o dekonstrukciji koncepta rase (Cavalli-Sforza idr., 1994; Lieberman, 1997; Wodak in Reisigl, 1999; Eriksen, 2009; Janko-Spreizer, 2009) zunaj družboslovnega diskurza skorajda ne razpravlja. Gornja trditev je namenoma nekoliko provokativno zastavljena, saj vemo, da je tovrstni diskurz prisoten tudi znotraj biološkega polja. A v nasprotju z družboslovci so nekateri biologi previdnejši pri zavračanju tovrstnega koncepta, kar omenja tudi Baskar, ki med drugim zapiše, »da obstoj ali neobstoj človeških ras ni nekaj, o čemer bi lahko vehementno in poenostavljeno sodili« (Baskar, 2004: 145). Ravno zato namen tokratnega prispevka ni sodba, čeprav izhajamo iz ugotovitev, ki podpirajo dekonstrukcijo koncepta rase.

ZAKAJ DEKONSTRUKCIJA?

Prvo vprašanje, ki si ga lahko zastavimo, se povezuje s samo potrebo po dekonstrukciji: kakšen namen ima

dekonstrukcija nekega koncepta? Če vemo, da je bila rasa več stoletij integralni del konceptualnega okvirja, ki je vzdrževal hierarhije dominacije, da je proti koncu 20. stoletja izraz kot znanstveni koncept začel izgubljaniti soglasje znanosti (Lieberman, 1997: 545) in da gre pri rasi za družbeno konstrukcijo, ki – ne glede na to, da je njeno mesto zasedla kultura – vzdržuje določeno ideologijo rasizma, ki se »manifestira diskurzivno« (Wodak in Reisigl, 1999: 175), potem nima smisla, da vzdržujemo ta koncept pri življenju z vpisom v zgoraj omenjenih dokumentih, slovarjih in drugih listinah. Na tej točki se lahko celo vprašamo, zakaj tovrstna konceptualizacija še zmeraj vztraja na določenih področjih izobraževalnega sistema? Bi morali sami dekonstrukciji v izobraževanju nameniti več prostora, predvsem pa ustrezno korigirati določene temeljne vire in jih posodobiti z najnovejšimi antropološkimi spoznanji? Kaj dejansko dekonstrukcija esencialističnega⁴ razumevanja koncepta rase pomeni? Pomeni zgolj to, da obstaja zgolj ena človeška rasa (tj. ena vrsta ljudi – Homo Sapiens Sapiens⁵), pri čemer ne gre za zanikanje fizičnih razlik med ljudmi, temveč za opustitev mišljenja, da lahko kulturne ali kakršnekoli druge razlike med ljudmi razlagamo na podlagi delitve ljudi na različne rase. Rasa se je v 19. stoletju pojavila kot eden od kvalifikatorjev, s katerim je t. i. zahodni svet ljudi hierarhično razdelil na lestvici in si podredil vse tiste skupine, ki niso bile bele. Ko so v 90. letih 20. stoletja dokazali, da ne obstajajo genetski ali drugi biološki dejavniki (Cavalli-Sforza idr., 1994), ki bi potrjevali obstoj ras, je postalo jasno, da gre pri rasi bolj za vprašanje moči in politike kot pa za razlago razlik s tovrstno konceptualizacijo (Eriksen, 2009). Z drugimi besedami: popolnoma vseeno je, ali za pojasnjevanje kulturnih in drugih razlik vzamemo barvo kože, las ali oči, velikost ušes ali palca na desni roki, saj gre v vseh teh primerih za

¹ Gre za prevod brošure »Postoje li rase?« (avtor Nikola M. Popović), ki je izšla leta 1935 v Beogradu. Božo Škerlj je to vprašanje vzel za iztočnico v predgovoru knjižice *O človeških rasah in rasizmu*, v kateri odločno odgovori, da so in o tem »ne dvomijo niti sovjetski strokovnjaki« (Škerlj, 1949: 3). Leto zatem je Unesco podal 'izjavo o rasi' (opomba 7), na v naslovu postavljeno vprašanje pa lahko danes odgovorimo nikalno.

² Izraz (kot tudi ostale oznake) ni postavljen v narekovaje zato, ker ni potrebe – kot se izrazi Baskar (2004: 129) – po »tabuizaciji« izraza. Baskar tovrstne zapise pripiše zgolj tistim piscem (družboslovcem), ki delujejo na antirasistični fronti, saj meni, da neobstoj rase ni zadosten razlog, da bi izraz postavili v narekovaje (prav tam). Kljub temu pa postavitev v narekovaje ne moremo kar tako zavriniti. S postavitvijo izraza v narekovaje izraz ni obravnavan kot koncept, temveč zgolj kot izraz znotraj analize. V vsakem primeru je treba pri analizi paziti na kontekst uporabe, saj so v tokratnem prispevku zgolj analizirani izrazi, ki se še zmeraj uporabljajo za razločevanje na podlagi fizičnih značilnosti. V nadaljevanju bo tudi razložena razlika med obstojem nekega pojava in verjetjem v ta pojav – razlika je očitna, učinki enega in drugega pa so enaki.

³ Analiza medijskega diskurza, v katerem se rasa uporablja za razločevanje na podlagi fizičnih značilnosti, bi najverjetneje pokazala, da je uporaba izraza še zmeraj razširjena tako med novinarji kot med spletnimi komentatorji.

⁴ Esencializacija rase pomeni, da se milijonom ljudi zdi »resnična, naravna in nesporna«, tako da o njej ne dvomijo ne žrtve ne »upravičenci« (ang. beneficiaries) rasnega razločevanja. (Barnard, 2007: 462).

⁵ Antropolog in biolog Georges Guille-Escuret omenja, da je zadnja rasna razlika v človeški zgodovini obstajala med modernim sapiensom in neandertalcem, kar pomeni, da »odkar neandertalec ni več, smo ostali edina živeča podvrsta (ali rasa) zoološke vrste Homo sapiens« (Baskar, 2004: 141).

rasističen pristop in kategorizacijo ljudi na podlagi fizičnih značilnosti⁶. Kulturnih razlik, ki se pojavljajo med ljudmi, ne moremo pojasnjevati z biološkimi spremenljivkami, poleg tega je skupina raziskovalcev že pred več kot dvajsetimi leti dokazala, da je razlika med vsemi ljudmi na svetu v genetskem materialu zgolj 0,012 odstotka, pri čemer se te razlike ne povezujejo z zunanjo podobo (Cavalli-Sforza idr., 1994, v Eriksen, 2009). Z drugimi besedami: s tako majhno biološko razliko ne moremo pojasnjevati kulturnih variacij. Rase torej niso biološko determinirane⁷, temveč kulturno, a ker so nastale na podlagi bioloških (somatskih) kriterijev, je tovrstna konceptualizacija že v osnovi rasistična, zato moramo posledično ta koncept zavrniti. Pri vsem tem pa je treba vzpostaviti zavedanje, da so fizične razlike med ljudmi zgolj prilagoditve človeških teles na okolje, v katerem so živeli.

Da tovrstna konceptualizacija nekritično obstaja in se še zmeraj uporablja, pomeni, da gre za prepad med splošnimi prepričanji in znanstvenimi ugotovitvami. Na tej točki seveda (še) ni pomembno, ali gre za nepoznavanje, ignoranco ali zavračanje omenjene dekonstrukcije. Glede na prisotnost izraza v učnih načrtih in nekaterih učbenikih/delovnih zvezkih za geografijo za osnovno in srednje šole lahko predvidevamo, da ta izraz uporabljajo mnoge/-i vzgojiteljice/-i, učiteljice/-i, srednješolske/-i in univerzitetne/-i profesorice/-ji, kar v nadaljevanju pomeni, da jo učenke/-ci osvojijo, ne da bi do izraza vzpostavili kritično držo oz. ne da bi razvijali zavedanje o družbeni konstrukciji izraza, ki so ga do danes že dekonstruirali. Če se njihova tovrstna konceptualizacija dodatno okrepi pod vplivom medijev, popularne kulture in literature, bodo učenke/-ci prepričani, da rase obstajajo, in bodo (lahko) kategorizirali ljudi po fizičnih značilnostih. A namen prispevka ni dokazovanje vzgojiteljicne/-eve in učiteljicne/-eve percepcije ali ugotavljanje pogostosti uporabe proučevanega izraza. S prispevkom želimo zgolj pojasniti pomembnost dekonstrukcije koncepta in poudariti, da se mora na eni strani o sami dekonstrukciji informirati vzgojiteljice/-e in

učiteljice/-e ter srednješolske in univerzitetne profesorice/-je, na drugi strani pa je treba posodobiti učne načrte, slovarje in druge strokovne podlage ter iz Ustave RS črtati izraz rasa⁸. Pri tem ne gre za politično korektnost, temveč za odmik od tovrstne konceptualizacije, saj je razlikovanje po barvi kože enako kot razlikovanje po barvi las ali oči. Torej brezpredmetno.

Ker gre pri dekonstrukciji (in vzpostavitvi kritičnega pristopa do obravnavanih izrazov) za širši in dlje časa trajajoči družbeni proces, bi ga morali premišljeno izvajati na vseh stopnjah izobraževanja, v številnih institucijah, ki so tako ali drugače povezane s tem vprašanjem (vrtci, šole, zdravstvene ustanove, policija, univerze itd.), in preko medijev. Campani pravi, da »današnji evropski prostor zaznamujejo naraščajoči nacionalizem, rasizem, ksenofobija in islamofobija« (Campani, 2015: 19), kar z drugimi besedami pomeni, da prihaja do radikalizacije določenega družbenega telesa in izključevalnih praks nasproti Drugemu. Zato je pomembno, da se skozi šolski sistem in medijski prostor čim prej dekonstruira tudi ta pojem. Ko je pred desetletji rasa začela izgubljati zagon in je izpraznjeno mesto zasedla kultura⁹, je – kot trdita Wodak in Reisigl (1999) – rasizem kot praksa izključevanja, družbena konstrukcija in ideologija preživel. Ko se danes na tem istem mestu rasa pridruži kulturi, dobijo rasisti celotno rasno polje družbeno konstruiranih razlik, ki jih uporabljajo kot podlago za izključevanje. Z izločitvijo rase jim to možnost lahko že na začetku odvezemo.

KONSTRUKCIJA RASE KOT KATEGORIJE IZKLJUČEVANJA

Na tem mestu bo zgodovinski pregled omejen zgolj na ključne poudarke, pri čemer so bralki/-cu ponujene izhodiščne točke za nadaljnje branje.

Pred 18. stoletjem so s pojmom rasa večinoma označevali plemstvo oz. visoko družbo. Pojem je z lingvističnega vidika relativno mlad (Wodak in Reisigl, 1999: 176),

⁶ Tovrstno kategorizacijo je vzpostavil akademski rasizem 19. stoletja, tako da so takratni psevdoznanstveni diskurz zlorabili v politične namene za »opravičevanje neenakosti in diskriminacije podrejenih« (Janko-Spreizer, 2009: 150).

⁷ Temu pritrjujejo tudi številni ugledni biologi in genetiki, ki jih omenja Baskar (2004: 138–139): Jacques Ruffié (»Pri človeku pa rase ne obstajajo. To je razlog, zakaj kljub številnim in strogim študijam ni nikoli moglo priti do spoznanja, kako razdeliti človeštvo na rase.«); Jean Hiernaux (»Nobene rasne klasifikacije naše vrste ni, ki bi delovala; koncept rase je neuporaben za človeško vrsto, ker so populacije, kar zadeva njihove biološke razdalje, dokaj homogeno razpršene; pri konceptu rase vztrajajo samo tisti, ki se ne marajo odreči miselnemu udobju klasifikatorične logike.«); Albert Jacquard (»Genetiki imajo definitiven odgovor na vprašanje o vsebini pojma 'rasa'. Glasi se, da v primeru človeške vrste ta izraz ne ustreza nobeni objektivno določljivi bitnosti.«); Richard Lewontin (»Razdelitev človeške vrste na rase pojasni zelo majhen del človeške genetske raznolikosti; rasna diferenciacija je plitka (*skin deep*); sleherna raba rasnih kategorij se upravičuje iz drugih virov, ne iz biologije.«); Luigi L. in Francesco Cavalli-Sforza (»Rasna klasifikacija človeštva je težka oziroma nemogoča.«). Že leta 1950 pa je Unesco s pomočjo »uglednih genetikov in fizičnih antropologov« (Baskar, 2004: 138) oblikoval »izjavo o rasi«: »Z vidika praktičnih družbenih učinkov 'rasa' ni toliko biološki pojav, kot je družbeni mit. Mit o 'rasi' je povzročil ogromno človeško in družbeno škodo. V zadnjih letih je zahteval ogromno človeških življenj in povzročil neznansko trpljenje. Še vedno onemogoča normalen razvoj milijonom ljudi, civilizaciji pa preprečuje učinkovito ustvarjanje idej« (Unesco, 1950, v Brander, 2004: 36).

⁸ Treba je opozoriti, da ne gre za pozabo ali tabuizacijo izraza, prav tako pa moramo paziti, da okoli izraza ne povzročamo nepotrebne histerije in ga ne zavijamo v politično korektno izraze. Dejansko bo treba razmisliti o novem pojmovanju in izrazih, saj rasa, črnc, temnopolt itd. aludirajo na obstoj ras in enako vsebinsko praznijo pojem ter ga banalizirajo – Lévi-Strauss se je tako izrazil v navezavi na banaliziranje rasizma (Lévi-Strauss v Baskar, 2004: 145) – kot v primeru pretirane politične korektnosti.

⁹ Baskar opozarja, da sta »pojma rase in kulture, kot nastopata v rasističnih ideologijah /.../, tranzitivna. Meje med njima so zlahka prehodne, ker je raso mogoče zlahka kulturalizirati, kulturo pa rasializirati (naturalizirati). Kultura lahko nastopa kot maska ali kot evfemizem za raso. Rasa pa lahko nastopa kot okrepljena metafora kulture.« (Baskar, 2004: 131). Tudi zato je pomembno, da rasi odvezemo moč, ki jo še zmeraj ima ravno zaradi splošnega verjetja v njen obstoj.

razvijati pa se je začel šele z začetkom 15. stoletja, ko so mu »zahodni Evropejci« začeli dodajati številne elemente, po čemer se je pojem razlikoval od prejšnjih lokaliziranih etnocentrističnih ali kastnih ideologij, ki so poudarjale razlike med *nami* in *njimi*. Rasa je tako prevzela značaj globalnega (Barnard, 2007: 462), čeprav se je antropološka sistematizacija začela šele v 19. stoletju. To pomeni, da so ljudi z različnih kontinentov in iz različnih držav na podlagi fenotipskih značilnosti kategorizirali v rasne skupine. Šlo je za pripisane lastnosti, ki so se povezovala s kulturno vrednostjo, privlačnostjo, inteligentnostjo in drugimi pojavnimi znaki (prav tam). Novi koncept je tako postal privlačen tudi za politično polje, kjer je dobil historične in nacionalne oznake. V drugi polovici 19. stoletja je dobil močan politični naboj, ko so ga povezali z idejami socialnega darvinizma in so zgodovino človeške vrste interpretirali kot rasni boj, »znotraj katerega imajo le najmočnejše rase pravico do preživetja.« (Wodak in Reisl, 1999: 177). Nemški antisemiti in nacionalsocialisti (npr. Arthur de Gobineau, Houston Stewart Chamberlain, George Ritter von Schönerer) so na podlagi teh temeljev oblikovali ekstremno radikalno rasno teorijo, »ki je nato služila kot ideologija za legitimacijo sistematičnega in industrializiranega genocida« (prav tam) v drugi svetovni vojni.

V drugi polovici prejšnjega stoletja so raso v večini družboslovja in delu naravoslovja prepoznavali »za nevarno idejo« (Baskar, 2004: 137). Lieberman ugotavlja, da so določene ženske¹⁰ v znanosti imele »ključno vlogo pri dekonstrukciji koncepta rase v antropologiji: 1) skozi participacijo žensk v kritiki rasizma; 2) skozi participacijo v konstrukciji kulture (kar je privedlo do alternativne razlage rasnega determinizma); 3) z večjo stopnjo zavrnitve rase kot koncepta s strani žensk« (Lieberman, 1997: 545). A vendar omenjene ženske, ki so se sicer identificirale z antirasizmom, niso zavrnile samega koncepta rase, čeprav niso posvojile niti ideje o rasi iz 19. stoletja (kot fiksni kompleks lastnosti ali kot bistvo). Paradoksalno zavrnitev ni bila mogoča zaradi rasizma, čeprav ga je poganjala ravno ideja o rasi. Rasistična prepričanja so predpostavljala raso kot resnično dejstvo in

posledično je bil rasizem sprejeta resnica. »Rasizem je bil ščit, ki je varoval koncept rase,« kar je še danes razvidno v anglosaškem svetu (Lieberman, 1997: 548).

Čeprav je rasa sčasoma izgubila primarno mesto v jedru rasizma, je rasizem preživel zato, ker jo je nadomestil s kulturo. Kot pravi Baskar, je kulturalizem sredi 20. stoletja »prestopil meje antropologije in se udomačil v javnih diskurzih, od koder so bile teze o rasnem determinizmu izgnane« (Baskar, 2004: 127–128). Čeprav so nekateri kulturni relativisti priznana imena v antropologiji (Franz Boas, Margaret Mead, Ruth Benedict, Ralph Linton, Clifford Geertz itd.), bomo v njihovih delih našli na »prikrite podmene o večvrednosti lastne (to je ameriške) kulture« (prav tam). Novi rasizem¹¹ kot »rasizem brez ras« je tako oblikoval nov razlog za zavračanje priseljencev: ne zaradi pripadnosti drugi rasi, temveč drugi (drugačni) kulturi. Lieberman kljub temu opozarja, da bo rasa, dokler bo ostala dejaven koncept,¹² »služila za ponoven vzpon rasizma v določenih delih družbe« (Lieberman, 1997: 548), oz. z drugimi besedami, da bo rasizem svojo pozicijo še dodatno okrepil.

PRISOTNOST IZRAZA RASA IN NJENIH OZNAK

Izraz rasa in njene izpeljanke oz. oznake (rasni, rasnega, temnopolt, črnci itd.) se pojavijo¹³ v treh členih (14., 16., 63. člen) Ustave Republike Slovenije, Splošni deklaraciji človekovih pravic (2. in 16. člen ter 2. točka 26. člena)¹⁴ in Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (2011)¹⁵.

Vsebinsko posodobitev vsekakor potrebuje tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika¹⁶ (SSKJ), ki preko rasializiranih oznak razlaga posamezna gesla. SSKJ tako na eni strani bralko/-ca »pouči«, da rase obstajajo¹⁷, na drugi strani pa z okrajšavo *antr.* celo napoti bralko/-ca k branju antropološke razlage gesla, ki to seveda ni¹⁸: »alpska rasa *bela rasa srednje rasti s temnimi lasmi in srednje širokim obrazom*; bela rasa *z belo, svetlo rjavo barvo kože*; črna rasa *s temno rjavo ali črno barvo kože*; dinarska rasa *bela rasa višje rasti s temnimi lasmi in srednje širokim ali ozkim obrazom*; rumena

¹⁰ Ruth Benedict, Ruth Bunzel, Caroline Bond Day, Ella Cara Deloria, Ellen Irene Diggs, Katherine Dunham, May Edel, Dorothy Keur, Ruth Landes, Nancy Oestreich Lurie, Margaret Mead, Hortense Powdermaker, Gittel Poznanski Steed, Gladys Reichard, Gene Weltfish.

¹¹ Prim. Baskar (2004), Wodak in Reisl (1999), ČKZ (Rasizem: razrezani svet, 2015).

¹² Wodak in Reisl omenjata, da je eden izmed »najbolj sistematičnih in radikalnih pristopov k vprašanju 'rase' in 'rasizma' pristop Milea (1993).« Po njem bi se morali »znebiti vseh predstav o rasi kot o stvari, ki lahko uveljavi svoje učinke. 'Rase' ne obstajajo in potemtakem tudi ne 'rasni odnosi'. Obstaja le verjetje v to; verjetje, ki ga nekatere družbene skupine uporabljajo za konstrukcijo Drugega v mislih kot uvod za izključevanje in dominacijo« (Miles v Wodak in Reisl, 1999: 179–180).

¹³ Zaradi omejenega prostora niso navedeni vsi primeri.

¹⁴ Prav tako v Konvenciji o otrokovih pravicah.

¹⁵ Na podlagi opombe 53 na strani 61, kjer je pojasnjeno, da je rasa eden od dejavnikov, ki vpliva »na posameznikove možnosti« in bi moral biti kot tak za doseganje pravičnosti v šolskem sistemu nevtraliziran (Krek in Metljak, 2011: 61), lahko sklepamo, da se tovrstna konceptualizacija podpira in ni le prepis 2. točke 26. člena Splošne deklaracije človekovih pravic (kot v uvodu Bele knjige).

¹⁶ Tako tiskana kot spletna različica (št. 3.0), ki so jo nazadnje posodobili 16. 10. 2015. Tudi v spletni različici je geslo pod izrazom rasa enako.

¹⁷ Geslo pod izrazom rasa je: »Skupnost ljudi z določenimi skupnimi značilnimi telesnimi znaki, ki se dedujejo: določiti raso; pripadati določeni rasi; mešanje ras; raziskovati značilnost ras / človeška rasa.« (SSKJ, 2014: 367).

¹⁸ Leta 1949 je antropolog dr. Božo Škerlj pisal o rasah na enak način kot to predvideva današnje geslo SSKJ. Vmes so se spoznanja znotraj antropološkega diskurza spremenila in ne potrjujejo več tovrstne klasifikacije.

rasa z rumenkasto ali rjavkasto barvo kože.« (SSKJ, 2014: 367). Podobno velja za geslo rasa¹⁹ v Slovenskem pravopisu (tako v ponatisu tiskane izdaje iz leta 2007 kot v zadnji spletni izdaji iz leta 2014) in Slovarju tujk (2006).

Izraz rasa je izgubljal svoje mesto tudi v učnih načrtih geografije za osnovno šolo. Še leta 1999 je bil močno prisoten tako v splošnih²⁰ kot v vzgojno-izobraževalnih ciljnih glede na posamezna geografska področja²¹ v 8. razredu osnovne šole. Posodobljen učni načrt geografije za osnovne šole iz leta 2003 tega še ni odpravil, medtem ko v učnem načrtu za geografijo za osnovne šole iz leta 2011 tega izraza ali izpeljank ni več²². Pri tem lahko zgolj predvidevamo, ali gre za politično korektnost ali za načrtno vpeljavo dekonstrukcije koncepta oz. preprosto za nove strokovne usmeritve, ki prebivalstva posamezne države ne delijo glede na rasne, temveč glede na druge značilnosti. Zadnji argument bi potemtakem še zmeraj dopuščal obstoj kategorije rase, četudi eksplicitno niso omenjene. Kljub temu se v večini²³ delovnih zvezkov in učbenikov za geografijo za 8. razred pojavljajo različne rasne oznake²⁴, pri čemer ni zaznati kritične distance ali razumevanja dekonstrukcije. Enako velja za nekatere druge učne načrte²⁵ in učbenike za geografijo za srednje šole. Celo v maturitetnem gradivu za geografijo na maturi 2016 so rase zelo jasno in eksplicitno določene (rumena velika, bela velika in črna velika rasa), opis pa je bržkone problematičen²⁶ z več vidikov (mešanje, konstrukcija rase itd.).

SKLEP

Razprava o rasi vsekakor zasluži svoj prostor tudi znotraj pedagoškega polja, četudi so jo antropologija in sorodne discipline že zdavnaj dekonstruirale. Ravno dejstvo, da dekonstrukcija še ni prodrla na posamezna področja znotraj pedagoškega polja (npr. pri geografiji) in da izraz

rasa nekritično obstaja ter se celo iz generacije v generacijo konstruira skozi ponavljajoči se diskurz o obstoju ras v šolskih gradivih in drugih strokovnih virih, kliče po vzpostavitvi širše strokovne razprave, ki bi rezultirala v posodobitvi učnih načrtov, učbenikov, delovnih zvezkov, Bele knjige (in tudi Ustave RS) in izobraževanju učiteljic/-ev in vzgojiteljic/-ev v skladu s sodobnimi antropološkimi spoznanji. Gre za odmik od tovrstne konceptualizacije, ki predvideva tudi prenos naj sodobnejših antropoloških spoznanj v pedagoško polje in opustitev določenega izrazoslovja v smislu konstruiranja določenega pojava.

Četudi smo do danes prišli do spoznanja, da rasizem »ne potrebuje obstoja ras za svoj obstoj« (Baskar, 2004: 145), saj je raso nadomestila kultura, pa to ne pomeni, da o dekonstrukciji rase ni treba več govoriti. To ne pomeni, da bo s samo dekonstrukcijo pojma rasizem izginil, a s samo dekonstrukcijo pojasnimo tudi mehanizme izključevanja, pri čemer je vseeno, ali kot argument izključitve vzamemo raso ali kulturo ali kaj tretjega. Učinki so enaki. Več kot očitno je dejstvo, da nekritičen obstoj izraza v zgoraj naštetih virih pomeni tudi možnost tovrstne konceptualizacije, in če vemo, da »raziskave rasnih lastnosti spadajo k antropologiji moči in ideologije, ne pa na področje kulturnih variacij« (Eriksen, 2009: 58), in da so tudi mnogi biologi zavrnilo rasno razlikovanje oz. obstoj ras, potem obstoj tovrstne konceptualizacije nima več smisla. Dokler bo ostajal neproblematiziran in nekritično zapisan izraz rasa (kot tudi njene izpeljanke ter oznake, ki aludirajo na obstoj rase), do takrat bo obstajala njena uporaba. Ključno vprašanje je tudi, ali še zmeraj preučevati percepcijo rase in rasnega razlikovanja? Četudi rase ne obstajajo, obstaja verjetje v obstoj ras, kar ima lahko za posledico enake rasistične učinke, kot če bi rase dejansko obstajale. Zato so tovrstne razprave znotraj pedagoškega polja še vedno pomembne.

¹⁹ »Mešanje ras; pripadnost« (Toporišič idr., 2007: 1315). Mešanje je iz socialno-antropološke perspektive izjemno problematičen pojem, ki predvideva, da obstaja nekaj takšnega, kot je »čista skupina« in »čisti elementi« (te skupine), ki se ob stiku z drugo skupino (ali elementi) »zmešajo«. Rasizem 19. in 20. stoletja je mešanje razumel kot degeneracijo in ga obravnaval kot »protinaravno«. Mešanje je po tej logiki »kvarilo višjo raso« (Wievorka, 1993; Benoist in Bonniol, 1994, v Baskar, 2004: 133–134). Sodobna antropološka spoznanja diskurz o mešanju in čistosti zavračajo, pri čemer so sporni že izrazi, ki aludirajo na rase ali omenjeno mešanje (črnc, temnopolt, belec, mešanec, mestic, mulat, zambi), zato bi jih bilo treba opustiti.

²⁰ »Učenci spoznavajo bogastvo različnosti ljudstev na Zemlji in se vzgajajo v spoštovanju te različnosti ter strpnosti do drugačnih po veri, rasi, jeziku in navadah.« (Kunaver idr., 1999: 6).

²¹ Afrika (*Učenec opiše vzroke in posledice različne gostote poselitve in nekaj rasnih skupin in rasnih drobcev*). Uporabljene oznake: Bantu črnici, Sudanski črnici. Severna Afrika: uporabljene oznake: bela rasa. Južna Afrika (*Učenec analizira dejavnike, ki so vplivali na priseljevanje belega prebivalstva in oblikovanje političnih skupnosti*). Angloamerika: uporabljene oznake: črnici. Latinska Amerika: uporabljene oznake: mestici, mulati. (Kunaver idr., 1999: 19–23).

²² Podobno je tudi v učnih načrtih za geografijo za splošne gimnazije iz leta 1999 in 2008. Kot v učnem načrtu za geografijo za osnovno šolo iz leta 1999 in 2003 se tudi v učnem načrtu iz leta 1999 omenjajo »črnici, belci, mestici, kreoli, mulati, rasna sestava« itd. Učni načrt iz leta 2008 pa je vse te izraze izpustil. Pri posodobitvi beih učnih načrtov je bila sestava predmetne komisije podobna.

²³ Zaradi omejenosti s prostorom niso naštetni vsi primeri. Gre zgolj za izbor nekaterih, saj je bistveno dejstvo, da se skozi učbenike in delovne zvezke za geografijo konstruira koncept rase.

²⁴ »Potomci belskih in črnih staršev« (Kolenc Kolnik idr., 2015: 32); »V Afriki prevladuje črno prebivalstvo, vendar so zastopane tudi druge rase« (Bahar, 2000: 20); »Kam bi sodili prebivalci, ki jih predstavljata modra in svetlo rjava barva, če bi govorili o sestavi prebivalstva po barvi kože?« (Baloh, 2015: 63); »Zaradi hitrega zmanjšanja števila Indijancev so Evropejci kot delovno silo pripeljali črnice iz Afrike« (Verdev, 2010: 30).

²⁵ Učni načrt za geografijo in zgodovino v srednjem strokovnem in poklicno-tehniškem izobraževanju, ki ga izvajajo tudi na srednjih vzgojiteljskih šolah. Učna načrta za zgodovino (2011) in državljansko kulturo (2005) v programu osnovnošolskega izobraževanja (2011).

²⁶ Matičič zapiše, da je »v sodobnem svetu zaradi preseljevanja in spoznavanja novih kultur vedno več mešanec med različnimi rasami« (Matičič, 2015: 70), pri čemer je treba ta stavek v celoti zavrniti, saj 1) je preseljevanje od nekdaj prisotno in ni sodoben pojav; 2) rasa ni sinonim za kulturo, čeprav je Baskar izpostavil tranzitivnost izrazov, a le v jeziku (novega) rasizma; 3) je diskurz o mešanju znanstveno nezanimiv in celo nevaren.

VIRI IN LITERATURA

- Bahar, I., idr. (2000). Geografija 8: za osmi razred 9-letne osnovne šole. Delovni zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Baloh, E., idr. (2015). Geografija 8. Samostojni delovni zvezek za geografijo v osmem razredu osnovne šole. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Baskar, B. (2004). Rasizem, neorasizem, antirasizem: dvojni esej o tranzitivnosti navidezno protislovnih pojmov. V: Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo. Letn. 32, št. 217/218: 126–149.
- Barnard, A. in Spencer, J. (2007). Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. London; New York: Routledge.
- Brander, P., idr. (2004). Ideje, pripomočki, metode in aktivnosti za neformalno medkulturno vzgojo in izobraževanje mladostnikov ter odraslih: izobraževalni priročnik. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino.
- Campani, G. (2015). Nejasne meje rasizma, neofašizma in nacionalnega populizma. V: Časopis za kritiko znanosti. Letn. 43, št. 260: 19–27.
- Eriksen, T. H. (2009). Majhni kraji, velike teme. Maribor: Aristej.
- Gliha Komac, N., idr. (2014). Slovar slovenskega knjižnega jezika: SSKJ 2. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Janko Spreizer, A. (2009). Od kulture k multikulturalizmu: premislek skozi antropologijo. V: Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja. Št. 60: 142–161.
- Kolnik, K., idr. (2015). Geografija Afrike in Novega sveta. Delovni zvezek za 8. razred osnovne šole. Ljubljana: Modrijan.
- Krek, J. in Metljak, M., ur. (2011). Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Kunaver, J., idr. (1999). Učni načrt: dvojezična osnovna šola. Geografija. Ljubljana: Državni izpitni center.
- Lieberman, L. (1997). Gender and the Deconstruction of the Race Concept. V: American Anthropologist. Letn. 99, št. 3: 545–558.
- Lipovšek, I. (2007). Katalog znanja: geografija: 68 ur: dodatek 68 ur dodatnih, izbirnih vsebin: za nove programe srednjega strokovnega izobraževanja (SSI), srednjega poklicno-tehniškega izobraževanja (PTI), pripravljene v skladu z Izhodišči za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter programov srednjega strokovnega izobraževanja. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo: Evropski socialni sklad: Evropska unija. http://www.zrss.si/pdf/PPSI_SSI_PTII%20Geografija.pdf (dostopno 21. 3. 2016).
- Matičič, D. (2015). Geografija na maturi 2016. Maturiretno gradivo kot pripomoček zahtevanih znanj po katalogu. Mengeš: Ico.
- Toporišič, J., idr. (2007). Slovenski pravopis. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Verdev, H. (2010). Raziskujem Novi svet 8. Delovni zvezek za geografijo v osmem razredu osnovne šole. Ljubljana: Rokus Klett. <http://www.devetletka.net/index.php?file=1&id=1657&r=downloadMaterial> (dostopno 22. 3. 2016).
- Wodak, R. in Reisigl, M. (1999). Discourse and Racism: European Perspectives. V: Annual Review of Anthropology, Letn. 28: 175–199.
- Združeni narodi. Splošna deklaracija človekovih pravic.* <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/> (dostopno 21. 3. 2016).

POVZETEK

Kljub dekonstrukciji koncepta rasa tako znotraj socialno-antropološkega polja kot tudi drugih disciplin je v različnih strokovnih in drugih virih še zmeraj prisoten izraz rasa ali njegove izpeljanke na eni strani in prisotnost oznak, ki jih uporabljamo v vsakdanjem življenju za različne skupine ljudi/kontinente/stvari (belec, črnc, temnopolt, rumenopolt, niger, obarvan, črna celina, zamorec, čokoladen itd.) na drugi. Poudariti velja, da ne gre za vpeljavo politične korektnosti, temveč za odmik od tovrstne konceptualizacije, pri čemer moramo na novo osmisлити razumevanje zgolj ene človeške vrste *Homo Sapiens Sapiens*. Pojem rasa lahko zasledimo tako v Ustavi Republike Slovenije, Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Slovenskem pravopisu in tudi v nekaterih učnih načrtih ter delovnih zvezkih in učbenikih, ki so podlaga učiteljem v osnovnih in srednjih šolah pri poučevanju. Glede na sodobna antropološka spoznanja je skrajni čas za vsebinsko posodobitev zgoraj naštetih virov in za spremembo konceptualizacije v vzgoji in izobraževanju.

ABSTRACT

Despite the deconstruction of the concept of race in the social and anthropological field, as well as in other disciplines, various expert and other sources still contain, on the one hand, the term race or its derivatives, and, on the other hand, labels which we use in everyday life for different groups of people/continents/things (white, black, brown, yellow, nigger, coloured, the Dark Continent, Negro, chocolate, etc.). It must be emphasised that this is not about introducing political correctness, but about distancing ourselves from such conceptualisation; in the process, we must rethink our understanding of the single human species, the *Homo Sapiens Sapiens*. The term race can likewise be found in the Constitution of the Republic of Slovenia, the Dictionary of Standard Slovenian, Slovenian Orthography, and in certain curricula, workbooks and textbooks, which teachers use as a basis for teaching in primary and secondary schools. In light of contemporary anthropological findings it is high time we update the contents of the above-mentioned sources and change the conceptualisation of education.